

Bogdan Chrzanowski

WSPOMNIENIE O PROFESORZE JANIE SZILINGU

Prof. dr hab. Jan Sziling urodził się 15 XII 1939 r. w Więcborku. Ukończył Collegium Marianum w Pelplinie w 1957 r., a następnie w 1958 r. Liceum Ogólnokształcące w Więcborku. Po ukończeniu studiów historycznych na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w 1963 r. rozpoczął pracę na tej uczelni. W 1971 r. obronił rozprawę doktorską, uzyskując stopień doktora, a w 1989 r. – doktora habilitowanego. Z kolei tytuł profesora nauk humanistycznych uzyskał w 2008 r. Na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika pracował w dawnym Zakładzie Historii Polski i Powszechnej po 1945 r. Pełnił także różne funkcje m.in. wicedyrektora Instytutu Historii i Archiwistyki (1992–1994) czy prodziekana Wydziału Nauk Historycznych (1999–2005). Autor wielu opracowań naukowych i popularnonaukowych. Odznaczony m.in. Złotym Krzyżem Zasługi i Srebrnym Krzyżem Zasługi, Medalem Komisji Edukacji Narodowej, Medalem za zasługi położone dla rozwoju Uczelni, a także innymi.

Zmarł 10 kwietnia, a 14 kwietnia został pochowany w Toruniu na cmentarzu pw. Najświętszej Marii Panny przy ul. Wybickiego.

Tak jak Jego poprzednicy również i On wychował pokolenia studentów i doktorantów, przez których był bardzo ceniony jako jeden z najbardziej sympatycznych wykładowców prowadzący na najwyższym poziomie wykłady na uczelni, ale i na różnego rodzaju konferencjach naukowych i popularnonaukowych. Także podczas egzaminów. W stosunku do studentów i współpracowników był życzliwy i serdeczny, zwłaszcza w ocenach i recenzjach prac licencjackich, magisterskich, doktorskich, habilitacyjnych, wydawniczych i innych. Nie wszystkie były od początku do końca pozytywne i chwalące autora, bo zdarzało się, że mogły być inne, ale zawsze były sprawiedliwe, a w razie czego Profesor służył pomocą.

Z chwilą powstania Klubu Historycznego przy Zrzeszeniu Kaszubsko-Pomorskim założonym przez prof. Elżbietę Zawacką w 1987 r., a następnie po utworzeniu w 1990 r. Fundacji „Archiwum Pomorskie Armii Krajowej”, która od 2009 r. została przemianowana na Fundację Generał Elżbiety Zawackiej, włączył się bardzo aktywnie w ich działal-

ność. Był też członkiem pierwszej Rady Fundacji w 1990 r., a w latach 1990–1992 wiceprezesem Zarządu Fundacji oraz stałym wolontariuszem. W latach następnych wszedł do Komitetu Redakcyjnego Biblioteki Fundacji.

Przez cały okres swojej działalności w Fundacji pomagał organizować konferencje naukowe i popularnonaukowe oraz udzielał się w redakcji wydawnictw. Brał aktywny udział w tworzeniu *Słownika Biograficznego Konspiracji Pomorskiej 1939–1945*. Redagował lub współredagował szereg tomów posesyjnych wydawanych przez Fundację, w tym pierwszy tom Biblioteki Fundacji *Walka podziemna na Pomorzu w latach 1939–1945*¹ i w latach następnych np. *Pomorzanie w Wehrmachcie*². Recenzował wystawę *Straty ludności pomorskiej 1939–1945* przygotowaną przez Katarzynę Minczykowską, Barbarę Wirowską i Tomasz Pietrzyka. Od 2012 był członkiem Rady „Biuletynu Fundacji Generał Elżbiety Zawackiej”.

Wraz z prof. Mieczysławem Wojciechowskim sugerowali E. Zawackiej złożenie wniosku o nadanie profesury na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika, co jak wiadomo nastąpiło w 1996 r.

Autor wielu publikacji naukowych i popularnonaukowych. Jedną z pierwszych prac stanowi synteza dziejów Kościoła katolickiego podczas okupacji i aneksji Ziem Zachodnich. Książka ukazała się drukiem w 1970 r., a więc w okresie, kiedy bardzo niechętnie odnoszono się do tej tematyki, a często wręcz uniemożliwiano jej badanie³. Prof. J. Sziling wykazał dużo odwagi, podejmując ten tak bardzo niepopularny temat, a pozycja ta jest wykorzystywana do dziś. W 1979 r. razem z prof. Włodzimierzem Jastrzębskim opublikował *Okupację hitlerowską na Pomorzu Gdańskim w latach 1939–1945*⁴, która stanowiła fascynującą wówczas naukową monografię okupacyjnych dziejów Pomorza⁵ i pomimo upływu 44 lat nadal jest wykorzystywana przez historyków. Nie ma chyba opracowania odnoszącego się do okupacji Pomorza, która by nie uwzględniała tego wydawnictwa.

¹ *Walka podziemna na Pomorzu w latach 1939–1945*. W 50. rocznicę powstania Służby Zwycięstwu Polski. Materiały I sesji naukowej w Toruniu 27–28 IX 1989 r., pod red. J. Szilinga, Toruń 1990, s. 438.

² *Pomorzanie w Wehrmachcie*. Materiały z XXI sesji naukowej w Toruniu w dniu 3 listopada 2011 roku, pod red. J. Szilinga, Toruń 2012, s. 164.

³ *Polityka okupanta hitlerowskiego wobec Kościoła katolickiego 1939–1945*. Tzw. Okręgi Rzeszy: Gdańsk–Prusy Zachodnie, Kraj Warty i Regencja Katowicka, Poznań 1970, s. 308.

⁴ W. Jastrzębski, J. Sziling, *Okupacja hitlerowska na Pomorzu Gdańskim w latach 1939–1945*, Gdańsk 1979, s. 343.

⁵ Do tego momentu jedyne całościowe ujęcie problematyki okupacji Pomorza stanowiła pozycja pióra D. Steyera, *Eksterminacja ludności polskiej na Pomorzu Gdańskim w latach 1939–1945*, Gdynia 1967, s. 193.

Stosunkowo mało znany jest fakt napisania rozdziału *Życie religijne w tak zwanym Okręgu Rzeszy Gdańsk-Prusy Zachodnie i Rejencji Katowickiej fundamentalnego w tych czasach dzieła Życie religijne w Polsce pod okupacją hitlerowską 1939–1945*⁶. Książka została wydana w 1982 r., a więc podczas stanu wojennego w Polsce, a na dodatek stanowiła wydawnictwo Ośrodka Dokumentacji i Studiów Społecznych (ODISS) – polskiego katolickiego ośrodka naukowego działającego od 1967 r., związanego z Klubem Inteligencji Katolickiej i redakcją miesięcznika „Więź”, represjonowanego w stanie wojennym. Odwaga prof. J. Szilinga nie zawsze była właściwie doceniana.

W 2011 r. ukazała się drukiem publikacja *Charków-Katyń-Twer-Bykownia*⁷, której współredaktorem był prof. J. Sziling. Wraz z Radą Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa oraz ze środowiskiem archeologów i historyków z Wydziału Nauk Historycznych UMK i Fundacji Generał Elżbiety Zawackiej włączył się w prace badawcze i upamiętniające zbrodnie sowieckie dokonane na polskich oficerach służby czynnej, rezerwy, policjantach i przedstawicielach inteligencji. Współpracował również z pracownikami naukowymi – członkami Fundacji, m.in. z dr hab. Sylwią Grochowiną przy wspólnym wydaniu książki o miejscu egzekucji w lesie Barbarka pod Toruniem jesienią 1939 r.⁸

Ostatnią większą publikacją była książka *Męczeństwo-Służba-Walka*⁹ obrazująca dzieje duchowieństwa diecezji chełmińskiej podczas okupacji (aneksji) stanowiąca podsumowanie dotychczasowych badań nad problematyką Kościoła katolickiego w tych trudnych czasach.

Po raz pierwszy spotkałem prof. J. Szilinga na sympozjum naukowym *Hitlerowskie sądownictwo, więziennictwo i obozy w Okręgu Rzeszy Gdańsk-Prusy Zachodnie 1939–1945* zorganizowanym przez Muzeum Stutthof i Główną Komisję Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce. Sympozjum odbyło się w Steganie w listopadzie 1976 r. Profesor Sziling wygłosił tam referat *Kształtowanie się i struktura hitlerowskich władz cywilnych i partyjnych w Reichsgau Danzig-Westpreussen (1939–1945)*. Odbyłem z Nim pierwszą rozmowę na temat okupacji (aneksji) Pomorza. Nie miałem wówczas zbyt dużej wiedzy na ten temat. Dopiero rozpocząłem stawiać „pierwsze kroki” do doktoratu, ale rozmowa była bardzo sympatyczna. Profesor w najmniejszym stopniu nie dał mi do

⁶ *Życie religijne w Polsce pod okupacją hitlerowską 1939–1945*, Warszawa 1982, s. 76–85.

⁷ *Charków-Katyń-Twer-Bykownia*. W 70. rocznicę zbrodni katyńskiej. Zbiór studiów, pod red. A. Koli i J. Szilinga, Toruń 2011.

⁸ S. Grochowina, J. Sziling, *Barbarka. Miejsce egzekucji Polaków z Torunia i okolic*, Toruń 2009, s. 132.

⁹ *Męczeństwo-Służba-Walka. Duchowieństwo diecezji chełmińskiej w latach drugiej wojny światowej (1939–1945)*, Toruń 2019, s. 312.

zrozumienia, że wiedza moja jeszcze jest niepełna, traktował mnie po partnersku.

Obok prof. Stanisława Salmonowicza i prof. Bogusława Drewniaka prof. Jan Sziling był recenzentem mojej rozprawy habilitacyjnej, którą ocenił pozytywnie. Postawione przez Niego pytanie na kolokwium habilitacyjnym brzmiało: *Rola obozu Stutthof w eksterminacji ludności polskiej na Pomorzu Gdańskim w latach 1939–1945*. Do podjęcia procedury habilitacyjnej obok wymienionych już osób również gorąco mnie namawiał. Ostateczna decyzja zapadła podczas rozmowy, którą dobrze pamiętam, w dawnej siedzibie Fundacji przy ul. Wielkie Garbary 2.

Stykaliśmy się na różnego rodzaju konferencjach naukowych w Bydgoszczy, w Toruniu i Gdańsku. W 1986 r. wspólnie z Andrzejem Gąsiorowskim poprosiliśmy prof. J. Szilinga o recenzję naszej publikacji *Pomorze w świetle dokumentów Delegatury Rządu RP na Kraj*, którą zamierzaliśmy opublikować w periodyku „Stutthof. Zeszyty Muzeum”. W czasie rozmowy telefonicznej na moje zapytanie, czy podjąłby się recenzji, Profesor odpowiedział: „dla muzeum i dla was zawsze”. Recenzja była bardzo pozytywna, ale miejscami i krytyczna. Uwagi uwzględniliśmy i dokumenty ukazały się drukiem w 1987 r.¹⁰ Również obok prof. Włodzimierza Jastrzębskiego był autorem recenzji monografii o obozie Stutthof, w której zawarł swoje niekiedy krytyczne spostrzeżenia¹¹. Wspólnie z autorami przygotowującymi teraz kilkutomową monografię obozu Stutthof rozważaliśmy udział prof. J. Szilinga w realizacji tego dzieła: bądź w przedmowie, bądź w charakterze recenzenta. Niestety odejście Profesora zamiary te przekreśliło.

W 2004 r. wraz z prof. Grzegorzem Górskim Jan Sziling recenzował wieloautorską publikację o Polsce Podziemnej na Pomorzu w latach okupacji niemieckiej¹². Większość uwag została wprowadzona do tekstu, za które obu recenzentom podziękowaliśmy we wstępie¹³.

Liczne swoje spostrzeżenia przedstawił w recenzji monografii Kościerzyny¹⁴, w tym mojego rozdziału *Ogólne założenia polityki niemieckiej na polskich ziemiach wcielonych do Rzeszy*¹⁵.

¹⁰ Zob. B. Chrzanowski, A. Gąsiorowski, *Pomorze w świetle dokumentów Delegatury Rządu RP na Kraj*, Stutthof. Zeszyty Muzeum, nr 8: 1987, s. 5–107.

¹¹ *Stutthof. Hitlerowski obóz koncentracyjny*, pod red. D. Steyera, Warszawa 1988, s. 344.

¹² B. Chrzanowski, A. Gąsiorowski, K. Steyer, *Polska Podziemna na Pomorzu w latach 1939–1945*, Gdańsk 2005, s. 661.

¹³ *Ibidem*, s. 10.

¹⁴ *Kościerzyna i powiat kościerski w latach II wojny światowej 1939–1945*, pod red. A. Gąsiorowskiego, Kościerzyna 2009, s. 549.

¹⁵ *Ibidem*, s. 57–81.

Utarło się takie powiedzenie, że jak prof. Sziling zaakceptuje dany mu tekst do recenzji, to spełnia merytoryczne i metodologiczne warunki, a jego autor może być spokojny. Uwaga ta odnosi się także do niżej podpisanego, aczkolwiek w niektórych sprawach miałem odmienne zdanie. We wzajemnych relacjach zawsze jednak towarzyszyła serdeczność i życzliwość, o czym już wyżej pisałem. Doświadczyliśmy tego z A. Gąsiorowskim w 1991 r., kiedy ukazało się drukiem wydawnictwo Fundacji, w którym opublikowano po raz pierwszy dokumenty Pomorskiego Okręgu Armii Krajowej¹⁶. My dostarczyliśmy do wydawnictwa 8 dokumentów, owszem bardzo ciekawych, które ujrzały światło dzienne po raz pierwszy, ale prof. Sziling – 47. W związku z tym uważaliśmy, że sprawiedliwie byłoby zmienić kolejność autorów, na co nie zgodził się i tak samo na zmianę formy zapisu¹⁷.

Kilka razy byliśmy wspólnie recenzentami. Zrecenzowaliśmy książkę Marcina Owsieńskiego *Polscy więźniowie polityczni w obozie Stutthof*, która ukazała się w ramach Biblioteki Fundacji „Archiwum Pomorskie AK”¹⁸. Z kolei w 2013 r. byłem recenzentem rozprawy doktorskiej K. Minczykowskiej-Targowskiej poświęconej Generał Elżbiecie Zawackiej¹⁹. Promotorem był prof. dr hab. Mirosław Golon. Rozprawa ukazała się drukiem w 2014 r. i tutaj recenzentem został Jan Sziling²⁰.

Profesor Sziling pracował nieustannie. Jedną z ostatnich, a być może ostatnią większą recenzję stanowiły uwagi do publikacji M. Owsieńskiego o pierwszym procesie załogi obozu Stutthof i to nie w sensie samej faktografii, ale i od strony psychologii oskarżonych. Oprócz prof. Szilinga recenzję sporządził prof. A. Gąsiorowski i ja²¹.

W ciągu tych kilkudziesięciu lat utrzymywałem z prof. J. Szilingiem kontakt osobisty i telefoniczny. Wielokrotnie zwracałem się z prośbą o wyjaśnienie różnych problemów okupacyjnych czy metodologicznych i uzyskiwałem życzliwą poradę. W trudnych dla mnie chwilach znajdo-

¹⁶ *Okręg Pomorze Armii Krajowej w dokumentach 1939–1945*, oprac. B. Chrzanowski, A. Gąsiorowski, J. Sziling, Toruń 1991, s. 177.

¹⁷ Proponowaliśmy np. „J. Sziling, przy współpracy B. Chrzanowskiego i A. Gąsiorowskiego”.

¹⁸ M. Owsieński, *Polscy więźniowie polityczni w obozie Stutthof 1939–1945*, Toruń 2001, s. 246, rec. B. Chrzanowski, J. Sziling.

¹⁹ K. Minczykowska-Targowska, *Generał Profesor Elżbieta Zawacka (1909–2009)*, Toruń 2013, s. 300.

²⁰ K. Minczykowska, *Cichociemna Generał Elżbieta Zawacka „Zo” 1909–2009. Słowo do Czytelnika D. Zawacka-Wakarecy, Przedmowa płk P. Gąsał*, Warszawa 2014, s. 360, rec. J. Sziling.

²¹ M. Owsieński, *Lagrowi ludzie. Śledztwo i pierwszy proces stutthofski (1945–1946). Opowieść o przemianie*, Gdańsk-Sztutowo 2022, s. 668, rec. J. Sziling, B. Chrzanowski, A. Gąsiorowski.

wał dobre słowo wsparcia. Zawsze telefonowałem z życzeniami świątecznymi. Ostatni raz w Wielką Sobotę 9 IV 2023 r. Profesor nie mógł już rozmawiać ze mną. Poprosiłem więc żonę o przekazanie życzeń świątecznych. Wiedziałem, że jest źle, ale nie zdawałem sobie w pełni sprawy z powagi sytuacji, dodając jeszcze życzenia zdrowia...

Bogdan Chrzanowski
Uniwersytet Gdański
e-mail: bogdan.chrzanowski@ug.edu.pl
ORCID: 0000-0002-2725-8074